

Romuviečių vaidmuo jaunųjų katalikų sąjūdžio genezėje (1921–1933 m.)

Straipsnyje analizuojamas romuviečių – vienos iš tarpukario Lietuvos katalikų pasaulėžiūrinių grupių – vaidmuo jaunųjų katalikų sąjūdžio genezėje. Atskleidžiamas jų reikšmingas indėlis formuojant katalikų kultūrinių institucijų tinklą. Atsižvelgiant į nepakankamą romuviečių politinių aspiracijų nušvietimą istoriografijoje, akcentuojamos politinės jų visuomeninės ir kultūrinės veiklos pasekmės. Romuviečių visuomeninė veikla laikoma jų pradinio pasaulėžiūrinio apsisprendimo išraiška. Daug dėmesio skiriama romuviečių pamainos – jaunųjų katalikų sąjūdžio – formavimo prielaidoms, metodams ir kanalams atskleisti.

The role of Romuva adherents (one of the interwar Lithuanian Catholic world-view group) in genesis of young Catholics' movement is analysed in the article. Significant impact on creating the net of Catholic cultural institutions is revealed. Considering inadequate elucidation of Romuva adherents' political aspirations in historiography, political consequences of their social and cultural activities are emphasized. Romuva adherents' public activity is considered as the expression of their initial world-view decision. Full attention is paid to the revealing of formation assumptions, methods and links of Romuva adherents' group (young Catholics' movement).

Įvadas

Tarpukario Lietuvos katalikų visuomenėje didelę įtaką turėjo romuviečiai Stasys Šalkauskis, Kazys Pakštas, Juozas Eretas. Šie kultūrininkai paliko gilų pėdsaką daugelyje mokslo ir kultūros sričių. Ne mažiau svarbi buvo jų visuomeninė veikla, siekiant įgyvendinti atviresios katalikybės idealus¹. S. Šalkauskis, K. Pakštas, J. Eretas daug dėmesio skyrė savo pamainos ugdymui. Šių pastangų rezultatas buvo nuo 4-ojo deš. pradžios visuomeniniame ir kultūriniam gyvenime pradėjusi reikštis ištisa talentingų jaunų katalikų intelektualų plejada. Visų jų siekius ir ideologinius principus išreiškė 1936 m. vasario 23 d. „Naujojoje Romuvoje“ (toliau – NR) paskelbta deklaracija „Į organiškiosios valstybės kūrybą“², kuria remiantis susikūrė katalikiškasis sąjūdis, istoriografijoje vadinamas jaunųjų katalikų sąjūdžiu (toliau – JKS).

Istoriografija, skirta romuviečiams ar, plačiau žiūrint, katalikams kultūrininkams, gausi, bet daugiau analizuojamas jų kūrybinis paveldas. Gerokai mažiau veikalų, nagrinėjančių romuviečių pasaulėžiūrinę grupę kaip kompleksinį reiškinį. Pačių katalikų kultūrininkų darbai apie veiklą tarpukaryje faktografiniu požiūriu vertingiausi. Tai svarbus romuviečių ir kitų katalikų kultūrininkų veiklos šaltinis³. Tačiau, kaip jau buvo pažymėta istoriografijoje, tokių darbų „autorių asmeninis, ideologinis ir chronologinis artimumas

aprašomiems dalykams neleido atsirasti objektyviam moksliniam tyrimui. Darbai neretai labai apologetiški, juose pernelyg sureikšminamas katalikų kultūrininkų ir šių išugdytosios pamainos vaidmuo tarpukario Lietuvos katalikų visuomenėje⁴. Tokiems šaltiniams atsvarą sudaro istorikų, literatūrologų ir kitų su romuviečiais nesusijusių autorių veikalai⁵. Ypač svarbus D. Jakaitės darbas⁶. Jame išsamiai nušviečiamos daugelį jaunųjų katalikų išugdžiusios „Šatrijos“ draugijos ištakos, struktūra, tradicijos.

Rašant darbą naudotasi Ateitininkų federacijos ir Vytauto Didžiojo universiteto fondo dokumentais⁷. S. Šalkauskio ir kitų katalikų kultūrininkų studijos, straipsniai, interviu, laišakai leido atskleisti romuviečių ir visos katalikų kultūrininkų stovyklos politinius siekius bei motyvaciją. Patikslinti kai kuriuos Ateitininkų federacijos ir Katalikų veikimo centro (toliau – KVC) veiklos faktus padėjo informaciniai pranešimai periodinėje spaudoje apie šių organizacijų konferencijas, susirinkimus, jų vadovybių sprendimus. Visi darbe panaudoti atsiminimai savaip reikšmingi, tačiau ypač svarbūs Juozo Keliuočio ir K. Pakšto⁸ atsiminimai. Asmeninio pobūdžio dokumentai padėjo geriau įsivaizduoti katalikų kultūrininkų įtakos formuojant naująjį katalikų elitą mastą bei pobūdį⁹.

Darbo objektas – romuviečių pasaulėžiūrinės grupės veikla 1921–1933 m.

Darbo tikslas – atskleisti romuviečių vaidmenį JKS genėzėje.

Darbo uždaviniai: 1) romuviečių visuomeninės, kultūrinės ir politinės veiklos krikščionių demokratų valdymo laikotarpiu analizė; 2) romuviečių veiklos po 1926 m. ypatumų nustatymas; 3) JKS formavimosi prielaidų – veiklos Ateitininkų federacijoje metodų analizė.

Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės veiklos analizė leidžia išryškinti katalikų visuomenės raidos vidinę logiką, atskleisti veiksnius, lėmusius tarpukario Lietuvos katalikų pasaulėžiūrinės sistemos susiformavimą, visuomeninės veiklos ir elito formavimo pasaulėžiūrinį angažuotumą, taip pat katalikybės nevienalytiškumą, leidžiantį jai integruoti prieštarinčiausias idėjas. Darbas padeda geriau suvokti tarpukario Lietuvos visuomenę, kurią daugiausia sudarė katalikai.

Darbo metodai: aprašomasis, analitinis ir faktų interpretacijos metodas.

Darbo chronologines ribas nusako tiek išoriniai, tiek vidiniai (romuviečių pasaulėžiūrinės grupės) kriterijai: 1921 m. išleidžiamas pirmasis „Romuvos“ (pirmajame numeryje žurnalas buvo įvardytas „Ruomuva“) numeris („Romuvos“ draugijos viešos veiklos pradžia), o 1933 m. charakterizuoja Bažnyčios ir tautininkų režimo atviro konflikto pabaigos nulemtas liberalių Bažnyčios mokymo atžvilgiu pasaulėžiūrinų darinių atsiradimas (taip pat ir aktyvesnis jaunųjų katalikų įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą).

1. Romuviečių veikla krikščionių demokratų valdymo sąlygomis (1921–1926 m.)

Romuviečių veiklą skatino siekis realizuoti krikščioniškojo humanizmo – vieno iš atvirosios katalikybės variantų – idėjas. Veikiama buvo taip pat ir politinėmis priemonėmis¹⁰. S. Šalkauskio vadovaujamo ateitininkų sendraugių būrelio parengtame romuviečių politines nuostatas atspindinčiame dokumente „Bendroji politinio centro ideologija“ „Politinis centras“ apibrėžiamas kaip „visuomeninės pusiausvyros reiškiėjas ir saugotojas“, jo tikslas realizuoti Lietuvoje „politinę bei socialinę demokratiją Kristaus mokslo pagrindu“¹¹. De-

klaruojamas siekis eiti „tautiškos politikos keliais“¹². Teigiama, kad „Politinis centras yra šalininkas pažangių socialinių reformų, kurios <...> sudarytų korporatyvinį režimą“¹³.

Šią „Politinio centro“ programą buvo mėginama realizuoti praktiškai, ištraukiant į politinį gyvenimą. Visų pirma dėtos pastangos daryti įtaką valdančiosios Lietuvių krikščionių demokratų partijos kursui, bandant išipareigojimą krikščioniškai demokratijai suderinti su pasaulėžiūrinės laisvės ir tautinio solidarumo principais. S. Šalkauskis, nors ir būdamas kritiškai nusiteikęs krikščionių demokratų atžvilgiu¹⁴, vis dėlto „rūpinosi krikščioniškosios demokratijos programos ištobuliniu ir jos nuosekliu įgyvendinimu“¹⁵, S. Šalkauskiui buvo artimos jų reformistinės idėjos¹⁶. Jis palaikė glaudžius ryšius su LKDP vadovybe, buvo kviečiamas į centro komiteto (toliau – CK) posėdžius¹⁷. Mėgino skatinti katalikų visuomenę dalyvauti katalikų kongresuose, ragindamas katalikus burtis apie Katalikų veikimo centrą (toliau – KVC)¹⁸. K. Pakštas ir J. Eretas net buvo įstoję į LKDP, aktyviai įsitraukę į partijos veiklą, tapo jos CK nariais¹⁹. J. Eretas nuo partijos buvo išrinktas į antrąjį Seimą²⁰.

Realizuojant krikščioniškojo humanizmo idealus didelę reikšmę turėjo romuviečių visuomeninė veikla vaikų, jaunimo, sporto, blaivybės, švietimo organizacijose²¹. Veikiant jose vadovautasi S. Šalkauskio pilnutinio gyvenimo koncepcija²². Ypač šiuo požiūriu buvo svarbus paties S. Šalkauskio glaudus bendradarbiavimas su analogiškus idealus puoselėjusiu sporto ir harmoningo kūno ugdymo entuziastu Karoliu Dineika²³. Jie plėtojo pilnutinio gyvenimo koncepciją kartu su kitais jos entuziastais: J. Eretu, taip pat kunigais (vėliau vyskupais) M. Reiniu ir K. Paltaroku. Per bendrus pasivaikščiojimus jie aptardavo, modeliuodavo „idealų sistemą, kuri garantuotų darnų ir visuminį Lietuvos žmonių ugdymą ir valstybės funkcionavimą“²⁴.

Pilnutinio gyvenimo idealus J. Eretas bandė įgyvendinti ir reformuodamas bei modernizuodamas „Pavasario“ sąjungą. Jam ir čia daug padėjo K. Dineika²⁵. Pavasarininkai veikė glaudžiai su Lietuvos gimnastikos ir sporto federacija (toliau – LGSF): vienas iš jos spaudos organų – „Kūno kultūra“ – leistas drauge su „Pavasariu“. Savo vadovavimo „Pavasariui“ laikotarpiu (1922–1928 m.) šią amorfinę organizaciją (turinčią 17 000 narių²⁶) J. Eretas pavertė „drausminga organizacija <...> su <...> keliomis dešimtimis tūkstančių narių“²⁷. Jo vadovavimo laikotarpiu užmezgti ryšiai su vyčiais (JAV lietuvių organizacija). J. Ereto organizuoti pavasarininkų kongresai 1924 m. Šiauliuose (7000 dalyvių) ir 1927 m. Kaune (11 000 dalyvių)²⁸ suteikė galimybę katalikiškai liaudžiai pirmą kartą save pamatyti, pajusti savo jėgą.

Didelį dėmesį J. Eretas skyrė vadų rengimui. Tam tikslui 1923 m. pradėtas leisti „Pavasarininkų vadas“ (nuo 1926-ųjų – „Jaunimo vadas“)²⁹. J. Eretas rado ir iškėlė daugybę veiklių moterų ir vyrų, kurie vėliau vienokiu ar kitokiu būdu ištraukė į jaunųjų katalikų sąjūdį: O. Labanauskaitę, J. Leimoną, J. Urmaną, I. Skrupskelį, S. Lūšį, J. Grinių³⁰. J. Ke-liuotį paskyrė Aukštaitijos regiono vedėjo pareigoms, vėliau „Pavasario“ redaktoriumi. Jam padedant vykdė pavasarininkų sąjungos laicizaciją, kunigus paliekant tik dvasiniais vadovais³¹. Greta metinių rekolekcijų kaimo jaunimui propagavimo³² tai vienas iš katalikybės modernėjimo požymių.

Romuviečiai nemažai prisidėjo užmezgant ateitininkų ryšius su Vakarų Europos katalikiškais jaunimo organizacijomis³³. Ypač daug galimybių tam dėl savo kilmės turėjo

J. Eretas³⁴. K. Pakštas atstovavo ateitininkams Pasaulio krikščionių studentų federacijos susirinkime³⁵. Neabejotina, kad ir kitais atvejais plėtojant ateitininkų ryšius su Vakarų Europos katalikiškąja visuomene³⁶ reikšmingą indėlį įnešė romuviečiai. Labai padėjo dažnos J. Ereto mokslinės komandiruotės: 1922 m. (Anglija ir Bavarija), 1923 m. (Danija, Švedija, Norvegija), 1924–1925 m. (Belgija, Olandija, Anglija), 1925 m. (Italija)³⁷. Tokią pat reikšmę turėjo ir K. Pakšto mokslinės kelionės³⁸. Jos buvo S. Šalkauskio informacijos šaltinis.

Labai svarbiu kanalu skleidžiant visuomenei jų idėjas tapo darbas Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto (toliau – TFF) Filosofijos skyriuje. Romuviečiai ne tik dėstė TFF (K. Pakštas nuo 1925 m.), bet ir darė nemažą įtaką populiarinant Katalikų universiteto (TFF tebuvo kompromiso padarinys) idėją ir bandant praktiškai ją realizuoti³⁹. Romuviečiams nepavykus įkurti savo kolegijos, TFF Filosofijos skyrius tapo jos pakaitalu, priemonė krikščioniškojo humanizmo idėjoms skelbti. S. Šalkauskis, anot J. Ereto, jame „nors iš dalies rado tai, ko buvo išsiilgęs“, galėdamas „vietoje *romuviečių*“ išsiauklėti filosofų⁴⁰.

Romuviečiai – ypač S. Šalkauskis – tarp studentų buvo populiarūs. Filosofijos skyriaus absolventai „nejučiomis virto Šalkauskio koncepcijų apaštalais“⁴¹. S. Šalkauskio klausydavosi taip pat didelė dalis Matematikos-gamtos fakulteto studentų, besiruošusių pedagoginiam darbui⁴². Labai populiarus buvo ir J. Eretas. Pasak J. Paukštelio, jis mokėjo „įkvėpti vaizduotę mąstyti“⁴³. Palaikė su studentais artimus ryšius „čia per privačius pasikalbėjimus, čia per pašalinius darbus, čia per dalyvavimą studentų organizacijose (pavyzdžiui, Šatrijoje)“. Šalia S. Šalkauskio J. Eretas reikšmingai prisidėjo rengiant J. Brazaitį, A. Damušį, J. Grinių, Z. Ivinskį, S. Ylą, A. Maceiną, S. Sužiedėlį, taip pat I. Malėną, S. Barzduką, I. Matusėvičiūtę, J. Girnių ir kt.⁴⁴. Savo literatūros seminarais ir paskaitomis ugdė J. Grušą, J. Keliuotį, J. Paukštelį, V. Ramoną, I. Skrupskelį, A. Vaičiulaitį ir kt.⁴⁵. Ne vieną studentą paskatino domėtis viduramžių mistikais, platoniškuoju idealizmu⁴⁶.

Toks rezultatyvus romuviečių darbas fakultete vargu ar būtų buvęs įmanomas be sutarimo su kitais katalikais kultūrininkais: fakulteto dekanu ilgą laiką buvo jiems palankus kun. P. Būčys (1922 m. kovo mėn. – 1923 m. rugsėjo mėn. ir 1925 m. rugsėjo mėn. – 1926 m. rugsėjo mėn.); sekretoriais prel. Kuraitis (1922–1923 m. ir 1925–1926 m.) bei kun. M. Reinytis (1923–1924 m.) (nuo 1924 iki 1927 m. jais buvo pasauliečiai P. Dovydaitis ir K. Pakštas)⁴⁷. Fakultete tuo metu sociologiją dėstė ir būsimasis Panevėžio vyskupas K. Paltarokas.

2. Romuviečių veikla po 1926 metų

1926–1927 m. Lietuvos politinio ir bažnytinio gyvenimo sąlygos kardinaliai pasikeitė: valdžią prarado krikščionys demokratai (1926 m. pralaimėję kairiesiems, o 1927 m. pa-baigoje galutinai perėję į opoziciją tautininkams), sudaryta Lietuvos bažnytinė provincija, paskirti nauji vyskupai⁴⁸, pasirašytas konkordatas su Vatikanu. Katalikiškojo gyvenimo centras persikėlė į 1926 m. performuotą KVC.

Nesunku suprasti, kad šios naujos aplinkybės buvo itin palankios katalikams kultūrininkams. Katalikų kultūrininkų stovykla suaktyvėjo. Apie tai galima spręsti ir iš institucionalizuotų susitikimų pas prel. P. Kuraitį, kuris tuo metu užėmė reikšmingus bažnytinius ir akademinis postus: buvo nuolatinis KVC valdybos narys, Ateitininkų federacijos dva-

sios vadas, TFF dekanas (nuo 1929 m.)⁴⁹. Apie reguliarius susitikimus prel. P. Kuraičio bute vertingiausios informacijos suteikė J. Eretas. Jo pateikta informacija labai reikšminga katalikų kultūrininkų veikimo mechanizmui suvokti. J. Eretas liudija, kad po perversmo susiformavo „ratelis“, rinkęsis prel. P. Kuraičio bute. Grupę sudarė „apie tuzinas katalikų veikėjų“, siekusių veikti viešąjį gyvenimą „krikščioniška ir demokratiška kryptimi“. Šią grupę J. Eretas vadina „Jakšto gatvės brolija“⁵⁰, kuri jam buvo „tartum Friburgo *Romuvos* įpėdinė“. „Brolija“, nors „jos tikslas nebuvo konspiracija“, visgi „nepasirodė viešai, o pasitenkino savo narių intervencijomis – paskaitomis, kursais, konferencijomis, kongresais, straipsniais, knygomis, patarimais“. Anot J. Ereto, ši „brolija“ neturėjo formalių institutų – pirmininko ar valdybos, turėjo tik „šeimininką, žinoma, prof. Pr. Kuraičio asmenyje, kuris <...> sukviestavo pasitarimus, pridengtus kuklia vakariene“. J. Eretui „brolija“ buvo tikras „romuvietiškas branduolys tarp ateitininkų, vadovaujamas jų vyriausio dvasios vado“. Brolijai priklausė, pasak J. Ereto, „pasauliečiai ir kunigai, profesoriai ir studentai [šie globojami ir K. Pakšto – R. L.]“. „Broliją“ sudarė ne daugiau kaip 15 narių, kurie „laikas nuo laiko kooptuodavo, visais balsais, spragas užpildančius naujus vienminčius“. J. Ereto teigimu, „amžinai planus kuriančio“ P. Kuraičio „sugestijas dažnai suformuluodavo Šalkauskis“. Šios grupės „dvasios vado“, anot J. Ereto, pareigas „ėjo vysk. Paltarokas, kurio žodį mums dažnai perduodavo vysk. Reinas“⁵¹. P. Kuraitį J. Eretas apibūdina kaip „pilkąją eminenciją“, kaip „konspiratorių“, rikiuojantį „savo gvardiją iš nepasiekiamų užkulisių“, ir lygina jį su „masonų didmeistriu“. Pasak J. Ereto, „vyresnieji turėjo sutikti su jo projektais, o jaunesnieji juos vykdyti“⁵². J. Ereto manymu, P. Kuraitis „atydžiai rymojo ties mūsų visuomenės šachmatų lentele, ant kurios jis išmaningai diriguodavo net stambias figūras“⁵³. J. Keliuotis taip pat įsitikinęs, kad P. Kuraitis „mėgo turėti daug valdžios ir įtakos visoms katalikų gyvenimo sritims ir ją vykdė tyliai, neviešai, bet faktiškai. Jis stengėsi lemti ir politinį katalikų gyvenimą ir palaikė tylus, neviešus ryšius su jų ir politiniais vadovais“⁵⁴.

J. Ereto pateikta informacija iškalbina. Ji leidžia spręsti egzistavusį reguliarius susirinkimus besirinkusią, iš griežtai apibrėžto žmonių skaičiaus (15 narių) susidedančią ir tam tikra prasme institucionalizuotą (nariai kooptuojami) katalikų visuomenės elito grupę iš pačių aukščiausių hierarchų (vysk. K. Paltaroko ir M. Reinio), žymiausių katalikiškojo mokslo atstovų (S. Šalkauskis, J. Eretas, K. Pakštas, prel. P. Kuraitis) ir katalikiškojo jaunimo elito. Šią grupę romuviečiai, galimas dalykas, laikė S. Šalkauskio atnaujintos „Romuvos“ draugijos įpėdine⁵⁵.

Neabejotina, kad P. Kuraitis buvo katalikų kultūrininkų tikrasis lyderis. Apie tai galima spręsti iš to, kad pasitarimuose dalyvavo asmenys, didesniu ar mažesniu mastu pripažinę tomizmą (S. Šalkauskis buvo neotomistas, o J. Eretas išpažino neoscholastikos reikšmingumą), taigi demonstravę lojalumą P. Kuraičio pažiūroms. Visus juos vienijo pažangios, modernios, tolerantiškos katalikybės siekis. Todėl ir kontaktuodami su kitomis katalikų visuomenės stovyklomis – krikščionimis demokratais ir tautiniais katalikais – jie reiškėsi kaip gana vieninga stovykla.

1926 m. „Židinio“ 12-ame numeryje išspausdintą S. Šalkauskio straipsnį „Momento reikalai ir principų reikalavimai“ iš tiesų galima laikyti šios nuo 1926 m. aktyviai pradėjusios veikti katalikų kultūrininkų stovyklos (kartu ir romuviečių grupės) veiksmų programa. Programinį straipsnio pobūdį pabrėžia paantraštė: „Einant į naują katalikiškojo

veikimo tarpsnį⁵⁶. Straipsnyje pristatoma nauja „krikščioniškosios pusiausvyros“ taktika, skirta katalikams: maksimali bei minimali programa ir šią naują taktiką atitinkanti „visuomeninės pusiausvyros organizacija ir atitinkamas katalikų visuomenės susitvarkymas“. Socialinėje ir ekonominėje sferoje kaip idealas siūloma korporatyvinė santvarka⁵⁷, o kultūros ir pasaulėžiūros srityje – kultūrinė autonomija⁵⁸. Katalikams S. Šalkauskis siūlė apsiprasti su vienos iš daugelio pasaulėžiūrinių grupių statusu. Jie turi „ruošti susiorganizuoti į hierarchinę <...> ekonominių sąjungų bei kultūrinių bendruomenių sistemą“, kurios įglaustos „į bendrą ekonominio bei kultūrinio federalizmo sistemą“ sukurtų „organingą visuomenės santvarką“⁵⁹. Parapijos katalikai turėtų sudaryti „vietos bendruomenę“, kuriai būtų patikėtos mokyklos, švietimas, socialinė apsauga, labdara, spauda, Bažnyčios ir kunigų aprūpinimas⁶⁰. Buvo numatyti rajoniniai katalikiškų bendruomenių suvažiavimai. Visos šios struktūros priešakyje stovėtų Vyriausioji katalikiškų bendruomenių taryba⁶¹. Taigi pateikiama visa visuomenės modernizavimo pasaulėžiūrinės laisvės pripažinimo pagrindu programa. Svarbiausiu šios programos akcentu laikomas harmoningas pasaulėžiūrinių grupių sugyvenimas.

Kituose savo darbuose S. Šalkauskis plačiau nusako kultūrinės autonomijos idėją⁶². Anot jo, „kultūrinis federalizmas [sąvoka analogiška kultūrinės autonomijos sąvokai – R. L.] pripažįsta kiekvienai, tiek tautinei, tiek ideologinei, grupei teisę susiorganizuoti į autonomingą bendruomenę, besirūpinančią kultūriniais dvasiniais savo narių reikalais“⁶³. S. Šalkauskio manymu, „kiekviena tautinė, konfesinė ir šiaip jau ideologinė grupė turi teisę susiorganizuoti į atskirą bendruomenę“, o jos visos sudarytų „kultūrinio federalizmo pagrindais vieną Vyriausiąją kultūros tarybą“, kuri „kultūrinio gyvenimo srityje yra vyriausias lygiagretus Lietuvos Seimui organas“⁶⁴, o jos pirmininkas eitų ir kultūrinių reikalų (švietimo) ministerio pareigas⁶⁵.

Kultūrinės autonomijos idėją skleidė ir K. Pakštas⁶⁶. Savo lietuviškojo patriotizmo vedamas K. Pakštas propagavo pasaulėžiūrinę autonomiją, iš tiesų ideologinio sutarimo pagrindu pasirenkant tautiškumą. Tikslas jam – tautos konsolidacija, kuri įmanoma tik esant kultūriniam federalizmui, deideologizavus ir desakralizavus socialinę-ekonominę sferą⁶⁷.

Kadangi kultūrinės autonomijos projekto įgyvendinimas buvo neįmanomas be politinio susitarimo tarp krikščionių demokratų bloko ir valstiečių liaudininkų, kaip atstovaujančių dviem gausiausioms pasaulėžiūrinėms grupėms – katalikams ir laisvamaniams⁶⁸, romuviečiai tokio susitarimo visomis įmanomomis priemonėmis siekė. S. Šalkauskis už krikdemų bloko ir valstiečių liaudininkų koaliciją viešai pasisakė savo interviu „Ryte“⁶⁹. K. Pakštas kultūrinės autonomijos idėją aktyviai diegė Krikščionių demokratų partijoje. 1927 m. vasario 23–24 d. LKDP konferencija priėmė K. Pakšto siūlytą kultūrinės autonomijos principą ir juo remdamasi ėmėsi žygių suartėti su liaudininkais. 1927 m. lapkričio 26 d. įvykusiame pirmajame krikdemų ir liaudininkų pasitarime krikščionims demokratams atstovavo E. Turauskas ir K. Pakštas⁷⁰.

Savo pasaulėžiūrinius principus romuviečiai, pasinaudodami pasikeitusia politine situacija ir naujųjų vyskupų parama, bandė įgyvendinti 1926 m. reformuotame KVC, paverčiant jį svarbiausia katalikiškosios visuomenės atstovybe. Kadangi krikščionių demokratų valdymo laikotarpiu katalikai kultūrininkai veikė daugiau per kultūrinės visuomeninės organizacijas ir jose turėjo didelę įtaką, 1926 m. vadovavimas KVC perėjo į jų rankas: KVC

valdybos nariais buvo S. Šalkauskis, prel. P. Kuraitis, J. Eretas, kun. P. Būčys⁷¹. Natūraliais katalikų kultūrininkų sąjungininkais tapo tautiniai katalikai (kan. J. Tumas, kan. F. Kemėšis ir kiti – viltininkų tradicijų tęsėjai⁷²), kurie, kaip ir katalikai kultūrininkai, siūlė katalikams kultūros darbą, ragindami atsisakyti politinių tikslų⁷³. Vadinasi, KVC valdymo svertai iš tiesų niekada nebuvo išsprūdę iš katalikų kultūrininkų (taigi ir romuviečių) rankų (be kita ko, ir dėl prel. Kuraičio atsargios politikos).

KVC nesunkiai perėjo į katalikų kultūrininkų rankas ir dėl Pijaus XI pontifikato metu labai išaugusio Katalikų akcijos vaidmens. Enciklikoje „Ubi arcano“ Katalikų akcija buvo apibrėžta kaip „pasauliečių dalyvavimas hierarchiniame apaštalavime“⁷⁴, veikiant socialinėje-visuomeninėje ir kultūrinėje sferoje. Taigi pabrėžiamas apolitiškumas ir pasauliečių vaidmuo apaštalavimo veikloje. Remdamiesi naujai suformuluota popiežiaus Katalikų akcijos doktrina ir visuotinės Bažnyčios aukščiausia parama, pažangūs vyskupai K. Paltarokas, M. Reinys ir kiti galėjo plėtoti veiklą, nukreiptą į socialiai aktyvios ir pasaulėžiūriškai tolerantiškos katalikybės vystymą. Tokia kryptis puikiai derėjo ir su romuviečių ideologiniais principais. Numatyta būtinybė didinti pasauliečių vaidmenį Bažnyčioje ir atsižvelgti į jų Bažnyčios sampratą bei dvasinius poreikius.

3. JKS formavimosi artimosios prielaidos: romuviečių veikla Ateitininkų federacijoje

Romuviečiai savo pamainos (katalikiškojo elito) formavimui teikė be galo daug reikšmės – elito rengimas buvo svarbi jų praktinių veiksmų plano dalis. Praktiškai elito rengimo planai buvo realizuojami visų pirma per Ateitininkų federaciją. Daugiausia P. Kuraičio pastangomis⁷⁵ S. Šalkauskis jau nuo 1925 m. stovėjo Federacijos priešakyje – jis parengė ateitininkų ideologijos principus ir naują – federacinę – sąrangą, o 1927 m. reorganizacinėje Palangos konferencijoje S. Šalkauskį išrinko vyriausiuoju Ateitininkų federacijos vadu⁷⁶. Tai nestebina, nes jau 1925–1927 m. vadovavimas Federacijai dėl P. Dovydaičio abejingumo organizaciniams ateitininkų reikalams buvo atsidūręs „Kuraičio rankose“⁷⁷. Federacijos vadovybėje susikūrė grupė žmonių, oponavusių krikščionių demokratų politikai, atstovavusių atvirosios katalikybės idealams ir padėjusių P. Kuraičiui realizuoti jo planus: P. Dielininkaitis, J. Leimonas, S. Lūšys, S. Rauckinas, I. Skrupskelis, E. Turauskas, V. Viliamas⁷⁸. Šie ir kiti P. Kuraičio bei S. Šalkauskio šalininkai vėliau iškelti į vadovaujančius postus: reorganizacinėje konferencijoje tarybos pirmininku išrinktas E. Turauskas, nariais – vysk. M. Reinys, V. Mykolaitis-Putinas, Pakštas⁷⁹, o I. Skrupskelis ir S. Rauckinas buvo renkami generaliniais sekretoriais (atitinkamai 1929 m.⁸⁰ ir 1930 m.⁸¹). 1930 m. jubiliejiniame kongrese kova tarp „kultūrininkų“ (P. Kuraičio ir S. Šalkauskio šalininkų) ir „politikų“ (P. Dovydaičio ir K. Ambrozaičio šalininkų), besipriešinusių S. Šalkauskio šalininkų palaikomai urbanizacijai, su kuria jie siejo moralinį nuosmukį ir suburžuazėjimą, vėl baigėsi pirmųjų pergale – Federacijos vadu išrinktas romuvietis K. Pakštas, vienareikšmiškai palaikomas P. Kuraičio, S. Šalkauskio ir E. Turausko⁸². Pastarasis vėl buvo išrinktas Federacijos tarybos pirmininku. Jos nariais išrinkti vysk. M. Reinys, V. Mykolaitis-Putinas, J. Leimonas, P. Raulinaitis ir kiti. „Ateities“ redaktoriumi – J. Grinius, generaliniu sekretoriumi – J. Štaupas⁸³.

Aukštos pareigos Ateitininkų federacijos vadovybėje romuviečiams ir kitiems katalikams kultūrininkams sudarė palankias sąlygas įvairiapusisškai veikti studentų gyvenimą, siekiant parinkti tinkamus studentus savo planams įgyvendinti⁸⁴. Šiuo požiūriu daugiausia galimybių turėjo Federacijos dvasios vadas prel. P. Kuraitis, vaidinęs svarbiausią vaidmenį K. Pakšto „kabinete“⁸⁵. Anot J. Brazaičio, P. Kuraitis rūpinosi „naujos priaugančios generacijos atranka, jos visuomeniniu ir idėjiniu treniravimu, naujų specialistų paruošimu, siunčiant kandidatus užsienius, paskui jų įtraukimu į pozityvius darbus Lietuvoje, kad jie pavaduoūt senesnės generacijos veikėjus“⁸⁶. Kun. S. Ylos teigimu, P. Kuraitis „stebėjo pranašesnius ir gabesnius studentus, paimdavo juos savo globon“⁸⁷. Išskirtiniu emocionalumu ir egocentriškumu pasižymintys antipatiją tomistui P. Kuraičiui jaučiančio J. Keliuočio pastebėjimai taip pat iš esmės neprieštarauja J. Kuraičio globotinių prisiminimams. Pasak jo, P. Kuraitis „uoliai sekė <...> jam įtartinų“, nepatikimų asmenų privatų gyvenimą, ir neviešus, privačius samprotavimus“. Per ilgus metus buvęs „suformuotas ištisas „kuraitininkų“ būrys“, kurie paties P. Kuraičio buvo „visaip proteguojami ir globojami“, jie esą lengvai gaudavę stipendijas, „jiems buvo atviros durys į visas katalikų įstaigas ir tarnybas“⁸⁸.

Prel. P. Kuraičio nuopelnas ugdant katalikų kultūrininkų (ir romuviečių) pamainą yra milžiniškas ir finansiniu aspektu: daugiausia dėl jo finansinės paramos jaunieji katalikai galėjo baigti studijas Vakarų Europos universitetuose ir po to įsijungti į profesūros gretas. Vienas iš kan. Kuraičio šaltinių buvo LKMA stipendijų fondas ir Draugija Lietuvos katalikų universitetui remti. Gabiems studentams paremti jis paaukojo šimtus tūkstančius litų iš savo kišenės⁸⁹. P. Kuraičio finansiškai paremti užsienyje studijavo: A. Damušis, J. Girnius, Z. Ivinskis, A. Maceina, J. Pankauskas, I. Skrupskelis, P. Dielininkaitis, J. Grinius, J. Keliuotis, O. Labanauskaitė, A. Vaičiulaitis ir kiti⁹⁰. Bene didžiausias viltis P. Kuraitis buvo sudėjęs į P. Dielininkaičio rengimą⁹¹. Labai rūpinosi jis ir P. Mantvydo studijomis užsienyje⁹².

Gabių jaunuolių studijas svariai parėmė kun. Juozas Vailokaitis, kuris „iš savo (bei jo brolių) vedamų įmonių pelno leido apie 200 studentų į mokslus“⁹³. Neabejotina, kad ir šiuo atveju neapsieita be P. Kuraičio rekomendacijų. Taip manyti verčia jo artima draugystė su Lietuvos banko vadovu V. Jurgučiu, kurio vadovaujamas Lietuvos bankas rėmė kun. J. Vailokaičio Ūkio banką⁹⁴. Galimas dalykas, patikimus studentus remdavo ir Tarptautinis bankas, kuriam 1927–1935 m. vadovavo K. Pakštas (buvo valdybos pirmininkas)⁹⁵.

Romuviečiai ateitininkams studentams įtaką darė ir per studentų korporacijas. Ugdant jaunosius katalikus didelę įtaką turėjo „Šatrijos“ literatūros ir meno korporacija (neretai vadinama ir draugija). „Šatrijai“ vadovavo jaunieji katalikai K. Bauba, J. Grušas, A. Maceina, I. Skrupskelis, A. Vaičiulaitis⁹⁶, korporacijai priklausė net 5 „XX amžiaus“ redakcinio kolektyvo nariai ir pusė 1936 m. deklaracijos signatarų. „Šatrija“ buvo svarbiausia 4 deš. katalikiškojo modernizmo meno ir apskritai kultūros jėga⁹⁷.

„Šatrijos“ įkūrimą 1924 m. rudenį inicijavo V. Mykolaitis-Putinas⁹⁸, nors galėjo būti ir kitas draugijos kūrimo impulsas – iš J. Ereto pusės⁹⁹. Jos susirinkimuose dažnai lankydavosi S. Šalkauskis, parinkęs korporacijai šūkį¹⁰⁰. Jis suformulavo ir „Šatrijos“ ideologiją: viena iš dviejų pirmojoje šatrijiečių kartoje¹⁰¹ išskirtinų estetinės orientacijos krypčių – tomistinis tradicionalizmas (greta neohumanistinio modernumo)¹⁰² – kaip tik sietina su S. Šalkauskio vardu. Neotomistine, anot D. Jakaitės, S. Šalkauskio filosofija savo estetines

pažiūras grindė J. Grinius ir J. Ambrazevičius¹⁰³. J. Paukštelis su J. Grušu taip pat buvo veikiami S. Šalkauskio ir J. Ereto „intelektualistinių ir moralistinių samprotavimų“¹⁰⁴. D. Jakaitė reziūnuodama teigia, kad draugija „formavosi skatinama Putino, Šalkauskio ir Ereto asmeninio, pasaulėžiūrinio ir profesinio suinteresuotumo“¹⁰⁵. J. Keliuotis taip pat pažymi J. Ereto platoniškųjų amžinųjų idėjų reikšmę ir S. Šalkauskio intelektualistinės ir racionalistinės estetikos nemenką įtaką draugijos nariams¹⁰⁶. Taigi tenka daryti išvadą, kad S. Šalkauskio ir J. Ereto estetiškos pažiūros didžiausią įtaką darė pirmajai kartai, o jų ideologinės nuostatos lėmė draugijos ideologiją.

Romuviečių reikšmingą vaidmenį formuojant „Šatrijos“ ideologiją dar labiau pabrėžia jai būdingas tautiškas, kurį rodo jau draugijos pavadinimas¹⁰⁷. D. Jakaitės teigimu, šatrijiškumą apibūdina „romantinė tautinių legendų ir krikščioniškosios perspektyvos jungtis“¹⁰⁸, o būdingiausiai „Šatrijos“ meninės raiškos formai – misterijoms – charakteringas „religijų sintezės kelias, gamtos ir kultūros artumas, rūpinimasis tautos reikalais, nacionalinio stiliaus ieškojimas“¹⁰⁹. Todėl D. Jakaitė daro pagrįstą išvadą, kad „Šatrijos“ draugija vadovavosi tradicionalistine lietuviškos ir katalikiškos sintezės ideologija¹¹⁰.

„Šatrija“ buvo suvokiama kaip bendruomenė, visų pirma literatūrinė, bet ir platesne (ne tik literatūrine) prasme – interpretacinė bendruomenė¹¹¹, turinti „nuolatinio <...> sąjūdžio“ bruožų¹¹². „Šatrijoje“ buvo sąmoningai formuojama „šatrijietiška“ tapatybė, kuriant „šatrijiškumo“ mitą¹¹³ ir dalyvaujant tokiose „solidarumo apraiškose“¹¹⁴ kaip kasdieniai susirinkimai, vakarai, šventės. Juose puoselėjamos tradicijos ir ritualai turėjo didelę įtaką jaunųjų katalikų elitinės savimonės susiformavimui.

Išskirtinai svarbiu romuviečių įrankiu naujam katalikiškam elitui – romuviečių paiminai – parengti „Šatrijos“ draugija tapo dėl glaudžių ryšių su gimnazijų mokiniais. Pasak E. Matuzevičiaus, literatūrai gabius gimnazistus gimnazijų kapelionai ir ateitininkijos vadovai „kažkuria prasme agituodavo, kad eitų studijuoti. Atėjus studijuoti, pakalbindavo ir atsirasdavo rezervas. Jau gimnazijoje būdavo nusižiūrėjimas. <...>. Dar mokėmės, o „Šatrijos“ draugija turėjo rezervą, žinojo, kad papildymas ateis 10–12 <...> žmonių“¹¹⁵.

Išvados

Savo atvirosios katalikiškos modelį – krikščionišką humanizmą – romuviečiai bandė įgyvendinti, dirbdami įvairiose visuomeninio-kultūrinio ir politinio gyvenimo srityse. Politinius siekius romuviečiai suformulavo S. Šalkauskio vadovaujamo ateitininkų sendraugijų būrelio parengtame dokumente „Bendroji politinio centro ideologija“. Šią „Politinio centro“ programą mėginta realizuoti praktiškai, dalyvaujant LKDP veikloje. Įgyvendinant krikščioniškojo humanizmo idealus ypač reikšminga buvo romuviečių visuomeninė veikla vaikų, jaunimo, blaivybės, švietimo organizacijose. Kuriant sporto organizacijas bandyta realizuoti S. Šalkauskio pilnutinio gyvenimo koncepciją. Šiuo požiūriu ypač svarbus buvo paties S. Šalkauskio bei J. Ereto bendradarbiavimas su K. Dineika. Pilnutinio gyvenimo idealus J. Eretas mėgino įgyvendinti ir reformuodamas bei modernizuodamas pavarininkų organizaciją. Romuviečiai (ypač J. Eretas) daug prisidėjo užmezgant ateitininkų ryšius su Vakarų Europos katalikiškomis jaunimo organizacijomis. Formuojant jaunųjų katalikų sąjūdį reikšmingiausias buvo jų darbas TFF Filosofijos skyriuje.

Po 1926–1927 m. permainų šalies politiniame ir Bažnyčios gyvenime romuviečių ir kitų katalikų kultūrininkų veikla suaktyvėjo. To įrodymas – prel. P. Kuraičio bute vykę institucionalizuoti susirinkimai, kuriuose dalyvavo katalikų visuomenės elitas: aukščiausi hierarchai, žymiausi katalikų mokslininkai, katalikiškojo jaunimo atstovai. Galimas dalykas, kad romuviečiai šiuos susirinkimus ir juose susiformavusią stabilią katalikams kultūrininkams atstovaujančią grupę – „Jakšto gatvės broliją“ – laikė „Romuvos“ draugijos įpėdine. Jos siekius išreiškė ir programą atstojo 1926 m. paskelbtas S. Šalkauskio straipsnis „Momento reikalai ir principų reikalavimai“. Jame socialinėje ir ekonominėje sferoje kaip idealas siūloma korporatyvinė santvarka, o kultūros ir pasaulėžiūros srityje – kultūrinė autonomija. Kadangi kultūrinės autonomijos projekto įgyvendinimas buvo neįmanomas be politinio susitarimo tarp krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų, kaip atstovaujančių dviem gausiausioms pasaulėžiūrinėms grupėms – katalikams ir laisvamaniams, romuviečiai tokio susitarimo visomis įmanomomis priemonėmis siekė. K. Pakštas kultūrinės autonomijos idėją aktyviai diegė Krikščionių demokratų partijoje. Savo pasaulėžiūrinius principus romuviečiai bandė įgyvendinti 1926 m. reformuotame KVC.

Kuriant naująją elitą (formuojant JKS bazę) didelę reikšmę turėjo romuviečių išitvirtinimas Ateitininkų federacijos vadovybėje. Tai jiems pavyko jau 1925 m. faktiškai, o nuo 1927 m. ir formaliai, kai Ateitininkų federacijos vadu buvo išrinktas S. Šalkauskis. Aukštos pareigos Ateitininkų federacijos vadovybėje sudarė palankias sąlygas romuviečiams ir kitiems katalikams kultūrininkams įvairiapusiškai veikti studentų gyvenimą ir naudojantis savo turimomis ateitininkų atrankos ir finansavimo priemonėmis sąmoningai formuoti naująją elitą. Šiuo požiūriu daugiausiai nuveikė prel. P. Kuraitis.

Daug galimybių rengiant pamainą teikė ir „Šatrijos“ literatūros ir meno korporacija (draugija), kurioje, be V. Mykolaičio-Putino, nemažą įtaką turėjo J. Eretas ir S. Šalkauskis – jų ideologinės ir estetiškos pažiūros lėmė tradicionalistinės lietuviybės ir katalikybės sintezės ideologijos susiformavimą. Romuviečių sukurti, pasiūlyti ideologiniai principai, sąmoningai puoselėjami ritualai, tradicijos, formavę „šatrijietišką“ tapatybę, buvo labai svarbūs formuojant jaunųjų katalikų elitinę savimonę. Egzistavo glaudūs „Šatrijos“, kitų TFF struktūrų ir gimnazijų mokinių, jų kapelionų ryšiai, leidę romuviečiams ir kitiems katalikams kultūrininkams vykdyti efektyvią jaunimo atranką, parenkant naujam elitui tinkamus jaunuolius. „Šatrijos“ draugija tapo svarbiausiu romuviečių naujojo katalikiškojo elito kūrimo įrankiu.

NUORODOS

- ¹ Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės genezė ir ideologinė programa bei atvirosios katalikybės samprata apžvelgta R. Labanausko straipsnyje „Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės genezė (1919–1923 m.)“ // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57) P. 121–140.
- ² Ją pasirašė tokie intelektualai kaip Antanas Maceina, Zenonas Ivinskis, Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Pranas Dielininkaitis, Ignas Skrupskelis ir kiti.
- ³ Savo informatyvumu ypač reikšmingi J. Ereto darbai.
- ⁴ *Labanauskas R.* Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės genezė (1919–1923 m.) // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57) P. 122.
- ⁵ V. Bagdanavičiaus, S. Girniaus, D. Jakaitės, R. Labanausko, R. Misiūno, V. Pšibilskio, V. Terlecko,

- L. Tulabos, J. Varno, A. Vasiliauskienės, G. Viliūno darbai (žr. literatūros ir šaltinių sąrašę).
- ⁶ *Jakaitė D.* „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2003.
- ⁷ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 564. Ap. 3. B. 147, 269, 270 ir LCVA. F. 631. Ap. 3. B. 526.
- ⁸ *Keliuotis J.* Mano autobiografija: atsiminimai. Vilnius. 2003; *Pakštas K.* Filosofo Stasio Šalkauskio brangiam atminimui // *Aidai*. 1957. Nr. 5. P. 193–205.
- ⁹ Kan. A. Sabaliausko dienynas, prel. P. Kuraičio laiškas P. Mantvydui, J. Ereto atvirlaiškis P. Jatuliui (žr. literatūros ir šaltinių sąrašą).
- ¹⁰ S. Šalkauskis, kaip Lietuvių komiteto įgaliotinis, Šveicarijoje bandė taikyti vietos lietuvių politikus (*Misiūnas R.* Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m. Vilnius: Versus aureus. 2004. P. 111), siekdamas to parengė „Krikščioniškosios politikos bendrijos“ (toliau – KPB) įstatus (*Šalkauskis S.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1996. T. 5. P. 409). Vėliau „Romuvos“ draugija apsibrėžė veikti politinius procesus (Įkurtuvių Prataris // Ruomuva. Tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraštis. 1921. Balandžio mėn. Nr. 1. P. 7).
- ¹¹ *Šalkauskis S.* Bendroji Politinio centro ideologija // *Šalkauskis S.* Raštai. Vilnius. 1996. T. 5. P. 120.
- ¹² Ten pat. P. 121.
- ¹³ Ten pat. P. 122.
- ¹⁴ Pasak S. Šalkauskio, krikščioniškosios demokratijos termino vartojimas „susikomplikavo tuo, kad katalikų partijos ėmė savintis šį pavadinimą“ (*Šalkauskis S.* Visuomeninis auklėjimas // *Šalkauskis S.* Raštai. 2002. T. 7. P. 530).
- ¹⁵ *Varnas J.* Stasys Šalkauskis ir krikščioniškoji demokratija // *Tėvynės sargas*. 1976. Nr. 2. P. 44.
- ¹⁶ *Pakštas K.* Filosofo Stasio Šalkauskio brangiam atminimui. P. 199. Rinkimuose balsuodavo už krikščionis demokratų, smerkė jų susiskaldymą į tris grupes (*Eretas J.* Stasys Šalkauskis. P. 106).
- ¹⁷ *Šalkauskienė J.* Į idealų aukštumas. Atsiminimai apie prof. Stasį Šalkauskį. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1998. P. 111.
- ¹⁸ Politinė rezoliucija, St. Šalkauskio pateikta ir Pirmojo lietuvių katalikų kongreso priimta Kaune 1921 m. sausio 5 d. // *Šalkauskis S.* Raštai. 1996. T. 5. P. 437–438.
- ¹⁹ K. Pakštas 1926 m. pradžioje (*Pšibilskis B. V.* Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2003. P. 139); apie J. Ereto narystę LKDP CK žr. *Didysis jo nuotykis*. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai / straipsnių rinkinys. Paterson (N. Y.): Prof. J. Ereto bičiuliai. P. 43.
- ²⁰ *Didysis jo nuotykis*. P. 43. Artimas romuviečiams E. Turauskas taip pat buvo išrinktas į III Seimą (*Vasiliauskienė A.* Edvardo Turausko gyvenimo ir veiklos epizodai // Lietuvos istorijos studijos. 1998. Nr. 6. P. 38).
- ²¹ J. Ereto visuomeninė veikla ypač pažymėtina (*Didysis jo nuotykis*, p. 19). Organizuojant sportinį gyvenimą daugiausia nuveikė K. Dineika kartu su J. Eretu: 1920 m. jie įkūrė Lietuvos fizinio lavinimo sąjungą, o 1922 m. – katalikiškąją Lietuvos gimnastikos ir sporto federaciją (toliau – LGSF) (*Daunys S.* Nepriklausomos Lietuvos sportinio gyvenimo portretas // *Ateitis*. 1961. Nr. 2. P. 89).
- ²² *Labanauskas R.* Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės genezė (1919–1926 m.) // *SOTER*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57) P. 121–140.
- ²³ *Dineika V.* Karolis Dineika – didysis Darnos Magistras. Jo pasaulėžiūrai didelę įtaką turėjo Rubenas Orbeli – žymus XX a. pradžios rusų dvasinis mokytojas, laikęs simbolinio krikščionybės tiesų traktavimo (*Dineika V.* Karolis Dineika – didysis Darnos Magistras // <http://www.hotcommentary.com/index.php?id=740>. 2008 06 25). Apie R. Orbeli jis kalbėjo ir su S. Šalkauskiu (*Dineika V.* Žmogus, garsinęs Druskininkus // <http://www.ana.lt/druskininkunaujienos/paskutinioniomeriostraipsniai/?nid=493>. 2008 06 25).
- ²⁴ *Dineika V.* Karolis Dineika ir kūno kultūra // <http://www.alytausnaujienos.lt/druskininkunaujienos/paskutinioniomeriostraipsniai/?nid=533>.
- ²⁵ Ten pat.

- ²⁶ *Girnius S.* Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomoje Lietuvoje // Krikščionybė Lietuvoje / red. V. S. Vardys. Čikaga. 1997. P. 283.
- ²⁷ Didysis jo nuotykis. P. 48.
- ²⁸ Ten pat. P. 49.
- ²⁹ *Girnius S.* Ten pat. P. 299.
- ³⁰ J. Ereto atvirlaiškis P. Jatuliui. 1982 m. kovo mėn. 22 d. Basel // Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių ir retų spaudinių skyrius (toliau – NB RS). F. 267–1213.
- ³¹ *Keliuotis J.* Mano autobiografija: atsiminimai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2003. P. 80.
- ³² Didysis jo nuotykis. P. 168.
- ³³ Šioje srityje daug nuveikė Fribūro „Lithuania“. Jos nariai palaikė ryšius su tarptautinėmis katalikų organizacijomis (Studentų ateitininkų posėdžio, įvykusio sausio 26 d. 1920 m., protokolas Nr. 2 // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 270. L. 2).
- ³⁴ „Šveicarijos ir Olandijos Katalikų Studentų Organizacijų įgaliotas ir prašomas“ atvežė „Lietuvių Katalikų Studentų“ organizacijai skirtas knygas (Dr. J. Ereto raštas Gerb. Studentų Ateitininkų Centrai (Kaunas, 1921 02 09) // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 47. L. 57).
- ³⁵ Pasaulio Krikščionių Studentų Federacijos susirinkimas St. Beatenberge, Šveicaruose // LCVA F. 564. Ap. 3 B. 269. L. 102. K. Pakštas rinko daugiau medžiagos apie šią organizaciją, susirašinėjo su jos centru Londone (K. Pakšto laiškas L.K.M. At. Centro Tarybai per p. D. Miciūtą (Lausanne, 1920 08 31) // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 269. L. 83).
- ³⁶ Gaunamų iš užsienio studentų organizacijų raštų byla // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 147.
- ³⁷ Didysis jo nuotykis. P. 75.
- ³⁸ 1925 m. automobiliu keliavo po Šiaurės Ameriką (Prof. K. Pakšto curriculum vitae (1931 10 28) // LCVA. F. 631. Ap. 3. B. 526. L. 34), o 1926 m. žiemą aplankyta Italija, Austrija, Čekoslovakija (Komisijos doc. K. Pakšto promocijos klausimu protokolas (1929 12 09) // LCVA. F. 631. Ap. 3. B. 526. L. 24).
- ³⁹ *Pšibilskis P. V.* Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2003. P. 149.
- ⁴⁰ *Eretas J.* Šalkauskis idėjų keliais // Suvažiavimo darbai. Roma. 1961. T. 4. P. 192. Viešosios „Romuvos“ veikimo laikotarpiu (nuo 1921 m.) buvo puoselėjami planai parengti naująjį katalikų pasauliečių elitą specialioje Romuvos mokykloje (kolegijoje) Raudondvaryje. Tam turėjo padėti „Romuvos“ [„Ruomuvos“ – R. L.] žurnalas (*Labanauskas R.* Romuviečių pasaulėžiūrinės grupės genezė (1919–1926 m.) // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57) P. 126.
- ⁴¹ *Brazaitis J.* Raštai. Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. 1984. T. 5. P. 400; S. Barzdukas prisimena: „Šalkauskio paskaitas didžiai vertinome dėl jų sistemingumo ir turiningumo. Įtaigojo ir pati profesorius išvaizda“ (*Barzdukas S.* Nueitą kelią apžvelgiant // Aidai. 1977. Nr. 1. P. 22).
- ⁴² *Ivinskis Z.* Atsiminimų nuotrupos apie prof. Stasį Šalkauskį // Lietuvos universitetas 1579 – 1803 – 1922 / red. P. Čepėnas. Chicago: Lietuvių profesorių draugija Amerikoje. 1972. P. 707.
- ⁴³ *Grinius J.* Veidai ir problemos lietuvių literatūroje. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija. 1973. T. 1. P. 273.
- ⁴⁴ Ten pat. P. 275.
- ⁴⁵ Ten pat. P. 278.
- ⁴⁶ *Jakaitė D.* „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2003. P. 42. Vienas iš tokių – J. Grinius. J. Eretas pats pasiūlė jam rinktis disertacijos temą apie O. Milašių (*Viliūnas G.* Į žodžio meno gilumas. Lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje // Darbai ir dienos. 2003. Nr. 36. P. 268).
- ⁴⁷ *Jakulevičius A.* Teologijos-filosofijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m. // LKMA metraštis. Vilnius. 2005. T. 26. P. 206.
- ⁴⁸ Esama duomenų, kad romuviečiai galėjo reikšmingai prisidėti parenkant vyskupų kandidatūras. J. Eretas prisimena, kad S. Šalkauskis „dvasinio stratego žvalumu <...> rikiuodavo vyskupijų darbuo-

- tojų gretas. Žinoma, tik teoretiškai ir pačių patikimiausių „tete-a-tete“ (*Eretas J. Stasys Šalkauskis*. P. 215).
- ⁴⁹ Taip pat vadovavo ar bent priklausė katalikiškų fondų vadovybėms (*Keliuotis J. Mano autobiografija: atsiminimai*. P. 74)
- ⁵⁰ Prel. P. Kuraičio butas buvo Kaune, A. Jakšto gatvėje.
- ⁵¹ *Eretas J. Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja*. P. 132.
- ⁵² *Eretas J. Pranas Dovydaitis // Aidai*. 1958. Nr. 2. P. 60.
- ⁵³ *Eretas J. Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja*. P. 92.
- ⁵⁴ *Keliuotis J. Mano autobiografija*. P. 74. J. Keliuočio informaciją galėtų pagrįsti keli faktai: P. Kuraitis aktyviai susirašinėjo su V. Jurgučiu (Vytauto Didžiojo universitetas. Katalikų teologijos fakulteto archyvas. Prel. P. Kuraičio fondas. T. 551), kuris ir atsistatydinęs iš Lietuvos banko valdytojo posto darė įtaką Lietuvos finansinei politikai (*Laumenskaitė E. Vladas Jurgutis*. P. 32), o 1933 m. lapkričio 21 d. P. Kuraitis prašė A. Sabaliauską užstoti Z. Ivinskį (Kan. A. Sabaliausko dienyas. 1933–1949 m. // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas. B. 624).
- ⁵⁵ Prel. L. Tulaba šią grupę vadina neoficialia kurija, veikusia oficialiosios pašonėje (*Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873–1959) // LKMA metraštis*. Roma. 1965. T. 1. P. 307).
- ⁵⁶ *Šalkauskis S. Momento reikalai ir principų reikalavimai* (einant į naują katalikiškojo veikimo tarpsnį) // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius. 1996. T. 5. P. 448.
- ⁵⁷ Ten pat. P. 487.
- ⁵⁸ Ten pat. P. 496.
- ⁵⁹ Ten pat. P. 524.
- ⁶⁰ P. Kuraičio planai buvo panašūs. Pasak kun. V. Bagdonavičiaus, „Kuraitis nesitenkino papapiniu katalikiškosios visuomenės suorganizavimu, bet siūlė planą visą visuomenę apimančiai organizacijai“. Jis ragino katalikus apsidėti „katalikų kultūros reikalams mėnesiniu mokesčiu“. O parapijose katalikišku darbu rūpintūsi inteligentai (*Bagdanavičius V. Kuraičio palikimas lietuvių šviesuomenei // Bagdanavičius V., Meškauskas J. Kuraičio palikimas lietuvių šviesuomenei*. Prof. Prelato Prano Kuraičio trumpa biografija. Čikaga: Ateities leidinys. 1983. P. 36)
- ⁶¹ *Šalkauskis S. Momento reikalai ir principų reikalavimai*. P. 525.
- ⁶² *Šalkauskis S. Racionali mokyklų organizacijos sistema // Šalkauskis S. Raštai*. 2002. T. 7. P. 675–730.
- ⁶³ Ten pat. P. 727.
- ⁶⁴ Ten pat. P. 728.
- ⁶⁵ Ten pat. P. 729.
- ⁶⁶ Pasak K. Pakšto, „Abu įsitikinom idėjos gražumu, pradėjom dažniau apie ją susirinkimuose kalbėti ir vieną kitą straipsnį parašyti“ (*Pakštas K. Filosofo Stasio Šalkauskio brangiam atminimui*. P. 205).
- ⁶⁷ Anot K. Pakšto, reikia, kad „pasauliožvalgų kova <...> neužkrėstų fanatizmu visos socialinės ir ekonominės gyvenimo srities“ (*Pakštas K. Kultūrinės santaikos galimūmai // Židinys*. 1927. Nr. 12. P. 382). „Gal ateitų laikas, kad lietuvis prie lietuvių visiškai atsisakytų kovoti“ (Ten pat. P. 28).
- ⁶⁸ K. Pakštas rašė: „Todėl į kultūrinę autonomiją tikriausias kelias būtų susitarimas tų politinių partijų, kurios visos kartu paimtos turi neabejotiną visuomenės daugumos pritarimą.“ (*Pakštas K. Susitarimo keliu // Rytas*. 1927. Gruodžio 2 d. Nr. 273. P. 1). Susitarimas leistų, pasak K. Pakšto, suvienyti „kultūrinės santaikon virš dviejų trečdalių visos tautos“ (*Pakštas K. Kultūrinės santaikos galimūmai*. P. 383).
- ⁶⁹ 1927 m. lapkričio mėn. 17 d. (Pasikalbėjimas su prof. St. Šalkauskiu. P. 1).
- ⁷⁰ *Pšibilskis B. V.* Ten pat. P. 170.
- ⁷¹ Nauja KVC valdyba // *Židinys*. 1926. Nr. 12. P. 349.
- ⁷² Juos galima vadinti ir naujaisiais viltininkais.
- ⁷³ Anot kan. F. Kemėšio, „Mūsų visuomenėje pastebima reakcija prieš vyravusią ligi šiol praktiką: traukti geriausias jėgas į politiką“ (*Kemėšis F. Kokia turi būti mūsų organizacija? (Pranešimas, skaitytas K.V.C. Steigiamojoje konferencijoje) // Mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – MAB RS)*. F. 280–4. L. 5).

- ⁷⁴ *Brizgys V.* Šventasis Tėvas Pijus XI ir Katalikų akcija // Pijus XI: aktualieji katalikų gyvenimo ir pasaulėžiūros klausimai pagal Pijaus XI gyvenimo ir jo raštų mokslą. Kaunas. 1937. P. 98.
- ⁷⁵ Tai S. Rauckino liudijimas (*Girnius J.* Raštai. Vilnius: Mintis. 2001. T. 4. P. 480).
- ⁷⁶ *Eretas J.* Šalkauskis idėjų kelias // Suvažiavimo darbai. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys. 1961. T. 4. P. 194. Pasak J. Ereto, S. Šalkauskis sutiko iš savo romuvietiško idealizmo (*Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje // LKMA suvažiavimo darbai. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos darbai. 1972. T. 7. P. 32).
- ⁷⁷ *Girnius J.* Raštai. T. 4: Pranas Dovydaitis. P. 468.
- ⁷⁸ Įsidėmėtina, kad šie asmenys jau anksčiau reiškėsi kaip aktyvūs visuomenininkai: vadovavo moksleivių ar studentų ateitininkų sąjungoms, buvo jų valdybų nariai – žr.: Leimonas Juozas // Lietuvių enciklopedija. T. 14. P. 350; L. K. Moksleivių Ateitininkų konferencijos // Židiny. 1926. Nr. 8–9. P. 80; Akademiškasis gyvenimas. Iškilmingas ateitininkų susirinkimas ir gedulo diena universitete // Židiny. 1927. Nr. 10. P. 269.
- ⁷⁹ Reorganizacinė Ateitininkų konferencija Palangoje liepos 15–20 d. // Židiny. 1927. Nr. 7–8. P. 80.
- ⁸⁰ Ateitininkų federacijos Vyriausiosios valdybos atsišaukimas 1929 m. // Šalkauskis S. Raštai. 1996. T. 5. P. 92.
- ⁸¹ Ateitininkų federacijos Vyriausiosios valdybos atsišaukimas 1930 m. // Ten pat. P. 103.
- ⁸² *Eretas J.* Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja. P. 86.
- ⁸³ A. T. Trečiasis Jubiliejinis Ateitininkų Kongresas // Židiny. 1930. Nr. 7. P. 80.
- ⁸⁴ Sprendžiant iš buvusių ateitininkų prisiminimų, bendravimas su Federacijos vadovais jiems darė didžiulį įspūdį. Vienas iš tokių – J. Laučka (*Laučka B. J.* Ateitininkai visuomeninės veiklos sukuryje // Ateitis. 1989. Nr. 4. P. 3).
- ⁸⁵ *Eretas J.* Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja. Vilnius: Pasviręs pasaulis. 2002. P. 92.
- ⁸⁶ *Brazaitis J.* Raštai. 1983. T. 4. P. 148.
- ⁸⁷ *Maceinienė T.* Tikėjimas ir ateitis: Ignas Skrupskelis ir Pranas Dielininkaitis. Vilnius: Aidai. 2006. P. 108.
- ⁸⁸ *Keliuotis J.* Mano autobiografija: atsiminimai. P. 74.
- ⁸⁹ *Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. P. 47. 1925 m. gegužės mėn. „Židinį“ išgelbėjo kan. P. Kuraičio paskola: Nr. 6–7 išleisti davė 2000 litų (*Girnius J.* Kazys Šapalas – „Židinio“ organizatorius // Aidai. 1983. Nr. 1. P. 69).
- ⁹⁰ *Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. P. 47.
- ⁹¹ *Maceinienė T.* Ten pat. P. 114.
- ⁹² Prel. Kuraičio laiškas P. Mantvydui // Literatūros ir meno archyvas (toliau – LMA). F. 510. Ap. 1. B. 27. L. 10.
- ⁹³ *Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. P. 47.
- ⁹⁴ *Laumenskaitė E.* Ten pat. P. 21.
- ⁹⁵ *Terleckas V.* Kiek pagražintas paminklas Kaziui Pakštui // Kultūros barai. 2004. Nr. 12. P. 81.
- ⁹⁶ Šatrija // Lietuvių enciklopedija. South Boston. T. 29. P. 363.
- ⁹⁷ *Viliūnas G.* Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius: Alma litera. 1998. P. 52.
- ⁹⁸ *Jakaitė D.* „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. P. 26. Vis dėlto draugijos susirinkimuose jis lankydavosi retai (Ten pat. P. 28).
- ⁹⁹ Ten pat. P. 39.
- ¹⁰⁰ Ten pat. P. 32.
- ¹⁰¹ Jai priskirtini J. Grinius, J. Keliuotis, J. Paukštelis, A. Ambrazevičius, S. Nėris, J. Grušas, A. Vaičiulaitis (Ten pat. P. 59).
- ¹⁰² Ten pat. P. 99.
- ¹⁰³ Ten pat.

- ¹⁰⁴ J. Keliuočio atsiminimai apie V. Mykolaitį-Putiną // NB RS. F. 31–46. L. 30.
¹⁰⁵ Ten pat. P. 45.
¹⁰⁶ J. Keliuočio atsiminimai apie S. Nėrį // NB RS. F. 31–47. L. 11.
¹⁰⁷ *Jakaitė D.* „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. P. 32.
¹⁰⁸ Ten pat. P. 30.
¹⁰⁹ Ten pat. P. 158
¹¹⁰ Ten pat. P. 159.
¹¹¹ Ten pat. P. 13.
¹¹² Ten pat. P. 27.
¹¹³ Ten pat. P. 13.
¹¹⁴ Ten pat. P. 20.
¹¹⁵ Ten pat. P. 47.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Akademiškasis gyvenimas. Iškilmingas ateitininkų susirinkimas ir gedulo diena universitete // Židinys. 1927. Nr. 10. P. 269.
2. Ateitininkų federacijos Vyriausiosios valdybos atsišaukimas 1929 m. // Šalkauskis S. Raštai. Vilnius. 1996. T. 5. P. 83–92.
3. Ateitininkų federacijos Vyriausiosios valdybos atsišaukimas 1930 m. // Šalkauskis S. Raštai. Vilnius. 1996. T. 5. P. 93–103.
4. A. T. Trečiasis Jubiliejinis Ateitininkų Kongresas // Židinys. 1930. Nr. 7. P. 78–81.
5. Auditorijoje ir už jos ribų // Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai / straipsnių rinkinys. Paterson (N.Y.): Prof. J. Ereto bičiuliai. P. 85–106.
6. *Bagdanavičius V., Meškauskas J.* Kuraičio palikimas lietuvių šviesuomenei. Prof. Prelato Prano Kuraičio trumpa biografija. Čikaga: Ateities leidinys. 1983.
7. *Barzdukas S.* Nueitą kelią apžvelgiant // Aidai. 1977. Nr. 1.
8. Bendroji Politinio centro ideologija // Šalkauskis S. Raštai. Vilnius: Mintis. 1996. T. 5. P. 120–123.
9. *Brazaitis J.* Raštai. Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. 1983, 1984. T. 4, 5.
10. *Brizgys V.* Šventasis Tėvas Pijus XI ir Katalikų akcija // Pijus XI: aktualieji katalikų gyvenimo ir pasaulėžiūros klausimai pagal Pijaus XI gyvenimo ir jo raštų mokslą. Kaunas. 1937. P. 96–117.
11. *Dineika V.* Karolis Dineika – didysis Darnos Magistras // <http://www.hotcommentary.com/index.php?id=740>. 2008 06 25.
12. *Dineika V.* Karolis Dineika ir kūno kultūra // <http://www.alytausnaujienos.lt/druskininkunaujienos/paskutinionumeriostraipsniai/?nid=533>. 2008 06 25.
13. *Dineika V.* Žmogus, garsinęs Druskininkus // <http://www.ana.lt/druskininkunaujienos/paskutinio numeriostraipsniai/?nid=493>. 2008 06 25.
14. Dr. J. Ereto raštas Gerb. Studentų Ateitininkų Centrai (Kaunas, 1921 02 09) // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 147. L. 57.
15. *Eretas J.* Atvirlaiškis P. Jatuliui. 1982 m. kovo mėn. 22 d. Basel // NB RS. F. 267–1213.
16. *Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje // LKMA suvažiavimo darbai. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos darbai. 1972, T. 7. P. 3–51.
17. *Eretas J.* Kazys Pakštas: tautinio šauklio odisėja (1893–1960). Vilnius: Pasviręs pasaulis. 2002.
18. *Eretas J.* Pranas Dovydaitis // Aidai. 1958. Nr. 2. P. 55–61.
19. *Eretas J.* Stasys Šalkauskis. New York: Ateitininkų federacija. 1960.
20. *Eretas J.* Šalkauskis idėjų keliais // Suvažiavimo darbai. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys. 1961. T. 4. P. 175–209.
21. Gaunamą iš užsienio studentų organizacijų raštų byla // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 147.

22. *Girnius J.* Kazys Šapalas – „Židinio“ organizatorius // *Aidai*. 1983. Nr. 1. P. 68–69.
23. *Girnius J.* Raštai. Vilnius: Mintis. 2001. T. 4: Pranas Dovydaitis.
24. *Girnius S.* Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomoje Lietuvoje // *Krikščionybė Lietuvoje* / red. V. S. Vardys. Čikaga. 1997. P. 270–299.
25. *Grinius J.* Veidai ir problemos lietuvių literatūroje. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija. 1973. T. 1.
26. *Jakaitė D.* „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2003.
27. *Jakulevičius A.* Teologijos-filosofijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m. // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius. 2005. T. 26. P. 183–215.
28. *Įkurtuvių Prartatis* // *Ruomuva*. Tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraštis. 1921. Balandžio mėn. Nr. 1. P. 5–7.
29. *Ivinskis Z.* Atsiminimų nuotrupos apie prof. Stasį Šalkauskį // *Lietuvos universitetas 1579 – 1803 – 1922* / red. P. Čepėnas. Chicago: Lietuvių profesorių draugija Amerikoje. 1972. P. 706–712.
30. *Kan. A. Sabaliauskas.* Dienynas. 1933–1949 m. // *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*. B. 624.
31. *Keliuotis J.* Atsiminimai apie S. Nėrį // *NB RS*. F. 31–47. L. 11.
32. *Keliuotis J.* Atsiminimai apie V. Mykolaitį-Putiną // *NB RS*. F. 31–46. L. 30.
33. *Keliuotis J.* Mano autobiografija: atsiminimai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2003.
34. *Kemėšis F.* Kokia turi būti mūsų organizacija? (Pranešimas, skaitytas K.V.C. Steigiamojoje konferencijoje // *MAB RS*. F. 280–4. L. 5.
35. Komisijos doc. K. Pakšto promocijos klausimu protokolas (1929 12 09) // *LCVA*. F. 631. Ap. 3. B. 526. L. 24.
36. *Kostkevičiūtė I.* Poeto ir mąstytojo keliu // *Mykolaitis-Putinas V. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1989. P. 5–41.
37. Krikščioniškosios politikos bendrija // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1996. T. 5. P. 407–409.
38. *Kuraitis P.* Laiškas P. Mantvydui // *LMA*. F. 510. Ap. 1. B. 27. L. 10.
39. *Kuraitis P.* Susirašinėjimas su V. Jurgučiu // *Vytauto Didžiojo universitetas*. Katalikų teologijos fakulteto archyvas. Prel. P. Kuraičio fondas. T. 551.
40. *Labanauskas R.* Romuvičių pasaulėžiūrinės grupės genezė (1919–1923 m.) // *SOTER*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2009. Nr. 29 (57) P. 121–140.
41. *Laučka B. J.* Ateitininkai visuomeninės veiklos sukuryje // *Ateitis*. 1989. Nr. 4. P. 2–3.
42. *Laumenskaitė E.* Vladas Jurgutis. Vilnius. 1994.
43. *Leimonas Juozas* // *Lietuvių enciklopedija*. – So. Boston. 1958. T. 14. P. 350.
44. L. K. Moksleivių Ateitininkų konferencijos // *Židinys*. 1926. Nr. 8–9. P. 80.
45. *Maceinienė T.* Tikėjimas ir ateitis: Ignas Skrupskelis ir Pranas Dielininkaitis. Vilnius: Aidai. 2006.
46. *Misiūnas R.* Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m. Vilnius: Versus aureus. 2004.
47. Nauja KVC valdyba // *Židinys*. 1926. Nr. 12. P. 349.
48. *Pakštas K.* Filosofo Stasio Šalkauskio brangiam atminimui // *Aidai*. 1957. Nr. 5. P. 193–205.
49. *Pakštas K.* Kultūrinės santaikos galimumai // *Židinys*. 1927. Nr. 12. P. 381–385.
50. *Pakštas K.* Laiškas L.K.M. At. Centro Tarybai per p. D. Miciutą (Lausanne, 1920 08 31) // *LCVA*. F. 564. Ap. 3. B. 269. L. 83.
51. *Pakštas K.* Susitarimo keliu // *Rytas*. 1927. Gruodžio 2 d. Nr. 273. P. 1.
52. Pasaulio Krikščionių Studentų Federacijos susirinkimas St. Beatenberge, Šveicaruose // *LCVA*. F. 564. Ap. 3. B. 269. L. 102.
53. Pasikalbėjimas su prof. St. Šalkauskiu // *Rytas*. 1927. Lapkričio 17 d. Nr. 260 (1145). P. 1.
54. Politinė rezoliucija, St. Šalkauskio pateikta ir Pirmojo lietuvių katalikų kongreso priimta Kaune 1921 m. sausio 5 d. // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1996. T. 5. P. 437–438.
55. Prof. K. Pakšto curriculum vitae (1931 10 28) // *LCVA*. F. 631. Ap. 3. B. 526. L. 34.

56. *Pšibilskis B. V.* Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2003.
57. Reorganizacinė Ateitininkų konferencija Palangoje liepos 15–20 d. // *Židinys*. 1927. Nr. 7–8. P. 78–81.
58. Studentų ateitininkų posėdžio, įvykusio sausio 26 d. 1920 m., protokolas Nr. 2 // LCVA. F. 564. Ap. 3. B. 270. L. 2.
59. *Šalkauskienė J.* Į idealų aukštumas. Atsiminimai apie prof. Stasį Šalkauskį. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1998.
60. *Šalkauskis S.* Momento reikalai ir principų reikalavimai (einant į naują katalikiškojo veikimo tarpą) // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1996. T. 5. P. 448–527.
61. *Šalkauskis S.* Racionali mokyklų organizacijos sistema // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius: Mintis. 2002. T. 7. P. 675–730.
62. *Šalkauskis S.* Visuomeninis auklėjimas // *Šalkauskis S. Raštai*. Vilnius: Mintis. 2002. T. 7. P. 323–614.
63. *Šatrija* // *Lietuvių enciklopedija*. South. Boston. T. 29. P. 362–363.
64. *Terleckas V.* Kiek pagražintas paminklas Kaziui Pakštui // *Kultūros barai*. 2004. Nr. 12. P. 81–86.
65. *Tulaba L.* Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873–1959) // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys. 1965. T. 1. P. 295–310.
66. *Varnas J.* Stasys Šalkauskis ir krikščioniškoji demokratija // *Tėvynės sargas*. 1976. Nr. 2. P. 43–46.
67. *Vasiliauskienė A.* Edvardo Turausko gyvenimo ir veiklos epizodai // *Lietuvos istorijos studijos*. 1998. Nr. 6. P. 38–56.
68. *Viliūnas G.* Į žodžio meno gilumas. Lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje // *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 36. P. 263–281.
69. *Viliūnas G.* Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius: Alma littera. 1998.

Gauta: 2008 10 29

Parengta spaudai: 2009 08 18

Ramūnas LABANAUSKAS

THE ROLE OF ROMUVA ADHERENTS IN THE GENESIS OF YOUNG CATHOLICS' MOVEMENT (1921–1933)

S u m m a r y

Social, cultural and political activity of Romuva adherents was motivated by the ambition to implement ideas of Christian humanism as one of the variants of open Catholicism. Romuva adherents formulated their own political objectives in the document called “General ideology of political centre” prepared by the ateitininkai-old-friends lot headed by S. Šalkauskis. This “Political centre” programme was tried to perform practically taking place in Lithuanian Christian Democrats Party’s (LCDP) activity (trying to combine its engagement in Christian democracy with the principles of world-view freedom and national solidarity) and Catholic congresses where the Catholics were encouraged to flock round the Catholic Operation Canter.

There was an intense activity in youth, abstinence, educational organizations. The initial point of the organization was directed to realize S. Šalkauskis’ concept of full life. From this point of view S. Šalkauskis and J. Eretas’ collaboration with the enthusiast of physical culture K. Dineika was significant. They developed the concept of full life together with other its devotees: Rev. M. Reinsy and K. Paltarokas (later bishops). J. Eretas tried to embody the ideals of full life by reforming and modernizing Lithuanian Catholic youth organization “Pavasaris” (Spring). J. Eretas paid special attention to leader trainings.

Romuva adherents furthered getting in touch with Catholic youth organizations from Western Europe. J. Eretas and K. Pakštas’ frequent scientific duty journeys served for that purpose. Their work in the philosophy department of Theology and Philosophy Faculty forming the movement of young Catholics was the

most important. S. Šalkauskis and J. Eretas were very popular among the students, and it helped to spread their ideas among the young generations. High-scoring work of Romuva adherents in the faculty was hardly possible without the support of other Catholic-cultural figures such as the dean of the faculty P. Būčys, secretaries-prelates Rev. P. Kuraitis and Rev. M. Reinyš, future Panevėžys bishop K. Paltarokas who was teaching sociology.

The changes of political and church life circumstances in Lithuania in 1926–1927, especially elimination of Christian Democrats from the reign and the appointment of new bishops, made more active Catholic cultural figures' camp. According to the information presented by J. Eretas, after the revolution, Catholic elite group of the highest hierarchies (bishop K. Paltarokas and M. Reinyš), the most famous Catholic science representatives (S. Šalkauskis, J. Eretas, K. Pakštas, prelate P. Kuraitis) and Catholic youth elite ("Fraternity of Jakšto street") was formed. This group was meeting regularly in prelate Kuraitis' flat and it was strictly defined and consisted of an exact number of people (15 members) and partially institutionalized (members were co-opted). It can be possible that Romuva members considered this group as the descendants of Romuva society restored by S. Šalkauskis. In 1926 "Židinys" No. 12 there was published an article called "Moment dealings and requirements for principles" by S. Šalkauskis which served as its programme and where its objectives were expressed. New "Christian balance" tactics intended for Catholics were presented in the article. Collective system was offered as an ideal in this social economic sphere and cultural autonomy was offered in cultural-world-view sphere. As it was not possible to fulfil the project of cultural autonomy without political agreement between Christian Democrats and Peasants as representatives of two largest world-view groups – Catholics and free-thinkers; Romuva adherents sought for such agreement by all possible means. In the end, K. Pakštas implanted successfully the idea of cultural autonomy to Christian Democrat party. Romuva adherents also tried to realize their own world-view principles in 1926 reformed Catholic Action Centre which had become the most important agency of Catholic society.

The Romuva adherents tried to fulfil their own plans for preparing the elite primarily through Ateitininkai federation. Mostly by P. Kuraitis' endeavour, S. Šalkauskis stopped his authority in the front of Federation, and he was elected the leader of Ateitininkai Federation during the reorganizational conference in Palanga, in 1927. Romuva member K. Pakštas was elected the leader in 1930. So in such a way, the authority of the federation was moved to the hands of Romuva members and other Catholic-cultural figures.

The high positions in the Office of Ateitininkai Federation allowed the Catholic-cultural figures to influence students' life miscellaneously trying to choose suitable students for the fulfilment of their own ideas. From this point of view, prelate P. Kuraitis had the widest range of possibilities. Young Catholics because of his financial support mostly could accomplish studies at universities in Western Europe and gain professorship later. The source was grant fund of Lithuanian Catholic Academy of Science and the Society for supporting Lithuanian Catholic University. Beside, he financed students using his personal resources. No doubt that Rev. J. Vailokaitis supported the studies of talented students following the recommendation of P. Kuraitis. It is possible that International Bank, which was headed by K. Pakštas in 1927–1935, made great impact on supporting reliable students.

Romuva adherents used the corporations of ateitininkai to propagate their ideas, too. Literature and art corporation "Šatrija" did a lot in educating young Catholics. Its establishment was initiated in the autumn of 1924 by V. Putinas and possibly by J. Eretas. The ideology of "Šatrija" can be described as the synthesis of traditional Lithuanianism and Catholicism. Ideological principles for the society created by Romuva adherents, purposely cherished rituals, traditions which were based on "Šatrija" identity, later had an influence on the formation of young Catholics' elite consciousness. Close contacts among the leaders of Theology and Philosophy Faculty, "Šatrija", chaplains of colleges and students made "Šatrija" an exclusively important instrument for Romuva adherents to train the young generation of the Catholic movement.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Ateitininkų federacija, atranka, elitas, finansavimas, jaunųjų katalikų sąjūdis, ideologija, katalikai kultūrininkai, Katalikų veikimo centras, kultūrinė autonomija, pasaulėžiūrinė grupė, pilnutinis gyvenimas, politinis veikimas, romuviečiai, „Šatrijos“ literatūros ir meno draugija, Teologijos-filosofijos fakultetas, visuomeninė veikla.

KEY WORDS: Ateitininkai Federation, selection, elite, sponsorship, young Catholics' movement, ideology, Catholic-cultural figures, Catholic Action Centre, cultural autonomy, world-view group, full life, political action, Romuva adherents, the society of literature and art "Šatrija", the Faculty of Theology and Philosophy, social action.

Ramūnas LABANAUSKAS – Vilniaus universiteto (Istorijos fakultetas, Naujosios istorijos katedra) istorijos krypties doktorantas. Mokslinių interesų sritys: jaunųjų katalikų sąjūdis, tarpukario Lietuvos katalikų visuomenė, Katalikų Bažnyčios istorija, mokslo filosofija. El. paštas ramunas1970@zmail.lt. Namų adresas: Plento g. 5-49, Kaunas. Mob. tel. +370 613 80 821.

Ramūnas LABANAUSKAS – a PhD student of History at Vilnius University (Faculty of History, Department of Modern History). Scientific fields of interest: the movement of young Catholics, Catholic society in the interwar Lithuania, the history of the Catholic Church and the philosophy of science. E-mail: ramunas1970@zmail.lt. Home address: Plento g. 5-49, Kaunas. Mob. tel. +370 613 80 821.